

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ

LAPSEN SEKSUAALISEN HYVÄSIKÄYTÖN EPÄILYN HERÄÄMINEN JA TOIMENPITEET PÄIVÄHOITOHENKILÖSTÖN TOIMESTA

Johanna Järviluoma

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma (210 op)

maaliskuu/2012

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Koulutusohjelman nimi

TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Johanna Järviluoma	Sivumäärä 29
Työn nimi Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn syntyminen ja toimet päivähoitohenkilöstön toimesta	
Ohjaava opettaja Juha Niiranen	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Hyvinkään kaupunki Päivi Paasonen	
Tiivistelmä <p>Tämä opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä ja se on työelämälähtöinen. Aiheeksi on valittu lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn herääminen ja toimenpiteet päivähoitohenkilöstön toimesta. Opinnäytetyöhön on liitetty mukaan päiväkodin henkilökunnalle laadittu koulutus aiheesta.</p> <p>Työ on tehty tilaustyönä Hyvinkään kaupungille ja Vehkojan päiväkodin henkilökunnalle. Päivähoitohenkilökuntaa ei ole ennen koulutettu kyseistä aiheesta ja siksi työn merkitys ammattialalle on suuri. Vaikka työ keskittyy varhaiskasvattajien ammattitaidon kehittämiseen, se on hyödynnettävissä kenen tahansa lasten ja nuorten parissa työskentelevien tietotaidon lisäämiseen. Seksuaalirikosepäilyt ovat lisääntyneet Suomessa ja siksi jokaisen kasvattajan, niin vanhemman kuin ammattikasvattajan, on hyvä tiedostaa tämä ilmiö ja osata toimia kyseisessä epäilytilanteessa.</p> <p>Opinnäytetyön tavoitteena oli antaa tietoa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja siitä kuinka kyseinen lapsen kaltoin kohtelu voi olla tunnistettavissa. Työssä kuvataan myös toimintamalleja lapsen kohtaamiseen epäilytilanteessa ja sitä, miten ja mistä jatkotoimet asiassa tulee käynnistää.</p> <p>Työn liitteenä oleva koulutusmateriaali toimii arjessa toimintaoppaana. Se on pyritty tekemään helppolukuiseksi ja selkeäksi. Opinnäytetyöhön on kuulunut koulutustilaisuus päiväkodin henkilökunnalle tämän toimintaoppaan pohjalta.</p> <p>Opinnäytetyön teoriaosassa kuvataan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön eri muotoja, hyväksikäytön aiheuttamia oireita ja niiden tunnistamista sekä rikoksen erilaisia ilmitulon tapoja. Työssä on mukana tietoa lastensuojelu- ja rikosilmoituksenteosta sekä sosiaalityöntekijöiden roolista epäiltäessä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä.</p> <p>Varhaiskasvatuksen parissa työskentelevät ihmiset ovat tiiviissä kanssakäymisessä lasten ja heidän perheiden kanssa. Seksuaalirikos tai sen epäileminen herättää aina hyvin voimakkaita tunteita. Työn tarkoitus ei ole lietsoa pelkoa vaan antaa varmuutta toimiin epäiltäessä rikosta. Lapsiin kohdistuneet seksuaalirikosepäilyt ovat lisääntyneet ja kenelläkään lasten ja nuorten kanssa työskentelevällä ei ole varaa sulkea silmiä tältä ilmiöltä.</p>	
Asiasanat lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen kaltoin kohtelu, lastensuojelu- ja rikosilmoitus	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Name of the Degree Programme

ABSTRACT

Author Johanna Järviluoma	Number of Pages 29
Title Identification of suspected child abuse and steps to be taken by child care staff	
Supervisor Juha Niiranen	
Subscriber and/or Mentor City of Hyvinkää, Päivi Paasonen	
Summary <p>This project was commissioned by the City of Hyvinkää for the Vehkoja Day Care Center staff.</p> <p>The main focus of the project was to identify the signs of suspected child abuse and the actions to be taken by the day care staff, who had not had previous training in this area. This project was designed as a practical one and relevant to the needs of the staff. A training program on the subject for the day care personnel is included within the project.</p> <p>Although the work focuses on development of the skills of early childhood educators, it can be utilized by any other groups working with children and young people. The number of suspected sexual offences has increased in Finland and that is why every educator and indeed parent, should be aware of this phenomenon and be able to deal with it appropriately.</p> <p>The aim is to provide information on child sexual abuse and/or child maltreatment and how they can be identified. Procedures for face to face encounters with children who are suspected of having suffered child abuse are described as well as what further actions should be taken. The attached training material gives practical guidance and is intended to be straightforward and easy to read. A training session for the day care center staff has already been given on the basis of this guide.</p> <p>The theory section of the thesis describes child abuse in its various manifestations, the symptoms caused by abuse and how to recognize the symptoms. There are a number of case studies describing how an abuse has been detected. The role of social workers in suspected child sexual abuse cases is described, and details on how to make a child welfare notification or to report an offence is given.</p> <p>Childhood educational professionals work in close contact with children and their families. A sexual abuse or suspected abuse always raises very strong emotions. The purpose of this thesis is to provide confidence in the actions to be taken rather than provoke fear or anxiety. However in view of the increase of suspected child abuse cases, none of us can afford to close our eyes to the problem.</p>	
Keywords child abuse, child welfare notification	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 RIKOSLAKI	6
2.1 LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄKSIKÄYTTÖ	6
2.2 TÖRKEÄ LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄKSIKÄYTTÖ	7
2.3 SEKSUAALINEN TEKO	7
2.4 INSESTI	8
3 EPÄILYN SYNTYMINEN	8
3.1 LAPSI KERTOO ITSE	8
3.2 LAPSEN PSYYKKISET OIREET	10
3.3 FYYSISET HAVAINNOT	11
3.4 MUUT ILMITULON TAVAT	12
4 TOIMINTA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYSSÄ	13
4.1 PÄIVÄKODIN HENKILÖKUNNAN TOIMENPITEET	13
4.2 LASTENSUOJELU- JA RIKOSILMOITUS	16
4.3 LASTENSUOJELUVIRANOMAISTEN TOIMINTA	16
5 RIKOSPROSESSIN PÄÄVAIHEET	19
5.1 ESITUTKINNAN SUORITTAMISEN KESKEISIMMÄT TIEDOT	19
5.2 ASIAN SAATTAMINEN SYYTEHARKINTAAN	20
6 TOIMINNALLISEN OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TOTEUTUS	21
7 POHDINTA	26
LÄHTEET	29

1 JOHDANTO

Entisenä varhaiskasvatuksen parissa työtä tehneenä tiesin, että lopputyöni yhteisö-pedagogi opinnoissani tulisi sijoittumaan juuri tämän alan kehittämiseen ja tietotaidon lisäämiseen. Omat lapseni ovat päivähoitoikäisiä ja saavat kasvaa turvallisessa ja laadukkaassa päiväkodissa erittäin ammattitaitoisten kasvattajien hoidossa. Kuntien koulutusmäärärahat ovat tänä päivänä erittäin pienet, lähes olemattomat. Siksi haluan jakaa osaamistani näin lopputyön merkeissä ja tarjota yhdenlaisen työkalun kasvatusalan ammattilaisille.

Olen toiminut varhaiskasvatustyön lisäksi poliisina ja saanut koulutusta seksuaaliri-koksiin liittyvissä asioissa. Työskennellessäni varhaiskasvatuksessa en ainakaan henkilökohtaisesti saanut koskaan minkäänlaista koulutusta lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvistä asioista. En muista sosiaalikasvattajaksi opiskellessani-kaan koskaan törmänneeni ko. aiheeseen. Muistan kuitenkin henkilökohtaisen kokemuksen tällaisen rikoksen epäilystä päivähoitolapsen osalta, epätietoisuuteni ja avuttomuudentunteeni asian suhteen. Mitä teen, kenelle soitan ensimmäisenä, olenko aivan väärässä?

Lähtölaukauksen tälle työlle yhteisöpedagogi- opinnoissani antoi havainto entisestä asiakkaastani, jolla oli ainakin aikoinaan mieltymys pieniin tyttöihin. Kun törmäsin tähän mieheen lasteni päiväkodin aidalla ja katseemme kohtasivat, päätökseni syntyi hetkessä. Vielä piha-alueen aitojen sisäpuolella katselin kauempaa miestä ja pienet lapset juoksivat iloisina ympäri pihaa.

Karusti sanottuna, tuossa hetkessä kohtasin sekä elämän viattomuuden että raakuuden. Ja päätös oli valmis, halusin antaa osaamistani lasten kanssa työtä tekeville ja tämän työn kautta sain siihen hyvän väylän.

Työn tarkoituksena on tuoda perustietoa seksuaalirikosepäilytilanteessa. Tilanteen kohtaaminen on hyvin pelottava ja suuria tunteita herättävä. Ajatukset kulkevat laidasta laitaan ja epätietoisuus on valtava.

Työntekijä epäilee mahdollisesti omia havaintojaan ja tulkintojaan. Suuri pelko syntyy myös siitä ajatuksesta, että oletus tai huoli osoittautuu aiheettomaksi. Kasvattaja saattaa pelätä tosissaan sitä, mikä käynnistyy kun asia sanotaan ääneen ja huoli jaetaan. Kasvatushenkilöstön tehtävänä on huolehtia lapsen parhaasta ja siitä syystä on oltava valmiuksia toimia myös näin vaativassa tilanteessa.

Työlläni en halua herättää turhaa pelkoa tai ahdistusta, sen on tarkoitus olla työkalu ja perusohjekirja toimiin kyseisessä tilanteessa. Tarkoituksena on antaa perustietoa, joka on suoraan hyödynnettävissä käytännön tilanteisiin. Toivon, että työni ja siihen liittyvä koulutus tuo päivähoitohenkilöstölle apua ja varmuutta toimiin kohdattaessa seksuaalirikosepäily.

2 RIKOSLAKI

Työssä pyritään avaamaan rikosnimikkeet ja rangaistussäännökset mahdollisimman selkeällä tavalla. Seksuaalirikokset löytyvät rikoslain luvusta 20. Tässä työssä raja-taan pois lapsen muunlainen kaltoin kohtelu kuten pahoinpitely.

Käsiteltäessä seksuaalirikoksia on huomioitava rikoslaissa mainittu suojaikäraja, joka Suomessa on 16 vuotta. Toinen suojaikäraja on 18 vuotta ja tämä koskee lapsen suojaa perhepiirissä kohdistuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan. (Hirvelä 2006, s.59)

2.1 LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄKSIKÄYTTÖ

Rikoksen määritelmä on rikoslaissa 20:6:ssä seuraavasti:

Joka

- 1) on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen kanssa,
 - 2) koskettelemalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään, tai
 - 3) saa hänet ryhtymään 2 kohdassa tarkoitettuun tekoon,
- on tuomittava lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi.

Lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä ei kuitenkaan pidetä 1 momentissa tarkoitettua tekoa, jos osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa.

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka menettelee 1 momentissa tarkoitettulla tavalla kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu lapsen kanssa samassa taloudessa. Yritys on rangaistava.

2.2 TÖRKEÄ LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄKSIKÄYTTÖ

Rikoksen määritelmä on rikoslaissa 20:7:ssä seuraavasti:

Jos lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä

- 1) kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheut-tamaan erityistä vahinkoa,
- 2) rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla tai
- 3) rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää koh-taan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvai-sen ase-mansa vuoksi ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, ri-koksentekijä on tuomittava törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

2.3 SEKSUAALINEN TEKO

Lapseen kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö voi toteutua seksuaalisella te-olla, joka on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään. Tällaisia tekoja voivat olla esi-merkiksi lapsen sukuelinten koskettelu, koskettamatta tapahtuva seksu-aalinen teko voi tapahtua samassa fyysisessä tilassa tai viestimien välityksellä. Seksuaalisia tekoja ovat myös pornofilmin näyttäminen lapselle, lapsen kuva-aaminen tai seksuaaliviritteiset puheet tai muut viestit lapselle. Seksuaalisen teon tavoitteena on seksuaalisen kiihotuksen tai tyydytyksen tavoittelu ja se voi koh-distua myös muuhun kuin tekijään itseensä.

Kyseessä on abstrakti vaarantamisrikos. Väärinymmärrysten välttämiseksi on syytä korostaa, ettei kyseessä ole konkreettinen vaarantamisrikos eikä teon tarvitse aiheut-taa erillistä seurausta tai konkreettisen vaaran syntymistä lapsel-le. Teon vahingoitta-vuus tarkoittaa sitä, seksuaalinen teko on luonteeltaan sel-lainen, joka tyypillisesti aiheuttaa tunnusmerkistössä kuvatun seurauksen. On selvää, että lapseen kohdistuva seksuaalinen teko vahingoittaa aina lasta. (Hir-velä 2006, 60)

2.4 INSESTI

Perhepiirissä tapahtuvaa lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä kutsutaan inestiksi. Suojaikäraja tässä rikoksessa on 18 vuotta. Tekijä voi olla lapsen vanhempi tai van-hempaan rinnastettava henkilö, joka asuu lapsen kanssa samassa taloudessa. Tällaisessa asemassa lapseen ovat esimerkiksi isä- ja äitipuolet sekä sijaisvanhemmat. Lapsen biologisen vanhemman kanssa avoliitossa tai muutoin avioliitonomaisessa olosuhteissa oleva henkilö tulkitaan myös tällaiseksi henkilöksi. Hän on usein auktoriteettiasemassa lapseen. (Hirvelä 2007, 61)

3 EPÄILYN SYNTYMINEN

Epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä voi syntyä kenelle tahansa lapsen kanssa työskentelevälle, esim. päivähoitossa tai koulussa, kerhoissa. Lapsi voi kertoa asiasta itse, tai lapsen oireet ja käytös herättävät epäilyn. Epäily voi ilmetä myös muun tutkimuksen yhteydessä esim. lääkärin vastaanotolla. Joskus asia tulee tietoisuuteen kun pedofiilin toiminta paljastuu. Jos perheessä on muita lapsia joita on käytetty hyväksi, on syytä epäillä mahdollisuutta myös perheen toisten lasten osalta. (Taskinen 2003,50)

3.1 LAPSI KERTOO ITSE

Lapsi kertoo melko harvoin seksuaalisesta hyväksikäytöstä itse. Stakes julkaisi vuonna 2003 sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle oppaan seksuaalirikos epäilyistä. Tässä oppaassa kerrotaan, että 6 - 45%:ssa selvitystyö on alkanut lapsen kertoman perusteella.

Pienet lapset eivät tunne seksuaalitermejä ja siksi he voivat puhua asioista hieman erikoisella tavalla. Tapahtumia voidaan kuvata esim. sanoilla ” X kaivaa” tai ” X ronk-kii”. Siemennesteestä lapsi saattaa käyttää termejä maito, öljy tai pissa. Lapsen hämääminen virheellisillä termeillä voi olla hyväksikäyttäjän tie-

toinen valinta. Jotkut lapset saattavat myös puhua hyväksikäyttäjistä peitellysti esimerkiksi mörkönä tai kummituksena. (Molander 2000, 190 -192.)

Mahdollista on myös se, että lapsi ei uskalla tai halua puhua ja kertoa kokemaansa kenellekään vaikka asia olisikin tullut jo tietoon muiden tietolähteiden kautta. On myös muistettava, että lapsi saattaa yrittää antaa luotettavalle aikuiselle viestejä tapahtuneesta. Tällöin aikuisen herkkyys kuunnella lasta on testissä. Lapsen sanotaan olevan helpompi kertoa tapahtuneesta jos tekijä on ollut hänelle entuudestaan tuntematon. Tieto hyväksikäytöstä voi tulla ilmi myös lapsen leikkiessä kun hän vahingossa puhuu asiasta tai uskoutuu ystävälle tai läheiselle aikuiselle.

Jos kyseessä on pieni lapsi, hän saattaa puhua tapahtuneesta avoimesti ymmärtä-mättä mitä hänelle on tapahtunut. Lapsi voi testata kuulijaansa siten, ettei hän kerro heti alkuun kaikkea vaan ikään kuin testaa kuulijansa reaktioita ja luotettavuutta. Tietoa kerrotaan tippoittain. Lapsi voi puheissaan viitata esimerkiksi salaisuuteen. Lapsi voi myöhemmin perua puheitaan, varsinkin jos niihin on suhtauduttu epäilevästi tai häntä on uhkailtu kertomisen suhteen. Jos lapsi pelästyy alkavia toimenpiteitä tai aikuisen reaktiota hän voi pelästyneenä haluta perua kertomansa. (Taskinen 2003, 50-51)

Tyypillistä on myös se, että asiasta kertoessaan lapsi ei kerro heti kaikkea kokemaansa. Hän saattaa kertoa asioista tippoittain ja samalla testata kuulijan luottamusta ja reaktioita. Lapsi voi puhua myös asiasta siten, että hän viittaa johonkin salaisuuteen. On myös mahdollista, että lapsi saattaa myöhemmin peruuttaa kertomuksensa etenkin tilanteissa, joissa siihen on suhtauduttu epäillen tai jos häntä on uhkailtu kertomisesta. Myös tapauksen tutkimisesta noussut kohu ja toimenpiteet voivat pelästyttää lapsen, ja hän voi sen vuoksi säikähtäneenä peruuttaa kertomansa. (Hirvelä 2007, s. 32)

Kun lapsi kertoo asiasta itse, pääsääntöisesti on täysi syy suhtautua kuulemaansa vakavasti. Mutta aina on myös välttämätöntä arvioida tietojen luotettavuutta. Esimerkiksi päiväkodin hoitohenkilökunnalle lapsen avautuminen asiassa on luottamusosoitus ja siten tähän luottamukseen tulisi myös pystyä vastaamaan ja siitä on hyvä kiittää lasta. Lapsi on peloista ja tuskasta huolimatta rohkaistunut kertomaan ja purkautumisen kynnyksellä hän ei kestä sitä, että

hänen asian todenperäisyyttä epäillään hänelle. Kun lapsi kertoo traumaattisesta asiasta, kuulijakin stressaantuu. Kasvattajan tulisi muistaa kuitenkin keskustella tilanteesta lapsen ikätason mukaisesti ja olla varovainen omien sanomisien kanssa. (Taskinen 2003, 51)

3.2 LAPSEN PSYKKISET OIREET

Lapsen käytös tai oireet voivat synnyttää epäilyn mahdollisesta seksuaalirikoksesta ja lähipiiri havahtuu tähän. Lähtötilanne asian selvittelyyn on toinen kun lapsen kertoessa kokemastaan itse. Havainnon tekijöinä voivat olla esimerkiksi päivähoidon tai koulun työntekijät. Voi myös olla niin, että lapsen käyttäytymisessä ei tapahdu mitään muutoksia, lapsi haluaa ikään kuin tehdä itsestään huomaamattoman. (Hirvelä 2007, s.33)

Sijaisperheeseen tullessaan fyysisesti terve 5-vuotias lapsi oli vielä vaipeissa, liikkui konttaamalla, sai usein kirkumis- ja väkivaltakohtauksia sekä näki toistuvia painajaisia. Päivällä lapsi oli passiivinen eikä osannut tavallisia ikätason arkiasioita. Vuoden aikana lapsen kunto koheni ja vointi normalisoitui. Sukulaisia tavatessaan hän kuitenkin taantui entisiin oireisiin. Lapsen sisarusta oli hoidettu vuosia lastenpsykiatrian poliklinikalla erilaisten oireiden vuoksi, joihin ei löytynyt syytä. Sijaisperheeseen sijoitettu lapsi kertoi myöhemmin että isä oli kohdistanut kumpaankin lapseen anaaliyhdyntöjä. (Hirvelä 2007, 33)

Lapsella on varsin usein erilaisia psykosomaattisia oireita, jotka saattavat mennä ohitse itsekseen. Mutta jos oireet ovat vaikeita ja pysyviä, äkillisesti ilmeneviä ne edellyttävät tutkimuksia. Syyt voivat olla moninaisia, eikä yksinomaan näistä oireista voi tehdä suoria johtopäätöksiä, että lapsi olisi joutunut seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi. Se on tosin yksi selittävä vaihtoehto. Lapsen pysyvät ja vaikeat syömisvaikeudet, unihäiriöt, vatsakivut tai tuhriminen voivat olla merkki hyväksikäytöstä.

(Taskinen 2003, 56).

Päivi Hirvelä kirjoittaa kirjassaan ”Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen” kattavan listan lapsen psyykkisistä oireista, joiden tulisi herättää ammatillaisen valppaus. Ne saattavat olla ilmausta hyväksikäytöstä, mutta näidenkin tulkinnassa on oltava varovainen, koska taustalla voi olla monia muitakin tekijöitä. On myös muistettava, että yleisesti hyväksikäyttöön liittyy sekä välittömiä

että myöhemmin elämässä ilmeneviä vaikutuksia. Seuraavien psyykkisten oireiden kohdalla olisi kasvatushenkilöstön esimerkiksi päivähoitossa valpastuttava:

- seksuaalinen latautuneisuus, korostuneen viettelevä suhtautuminen aikuisiin ja käyminen käsiksi muiden lasten sukupuolielimiin sekä pakonomainen masturbointi
- jatkuva masentuneisuus, sulkeutuneisuus ja pelokkuus aikuisia kohtaan
- pelko jompaakumpaa vanhempaa kohtaan ja kosketuksen kavahtaminen
- jatkuva levottomuus, ahdistus ja ylikihottuneisuus
- karkaaminen kotoaan ja se, ettei hän tai vanhemmat osaa selittää syytä siihen
- äkillinen kehitystaantuma, esimerkiksi kastelun alkaminen uudelleen
- tahallinen itsensä vahingoittaminen tai itsemurhan yritys.

3.3 FYYSISET HAVAINNOT

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö joudutaan usein (50-80%) selvittämään ilman selviä fyysisiä merkkejä. Ulkoisissa tutkimuksissa näitä voidaan kuitenkin löytää, mutta samalla on muistettava että leikki-ikäisillä on hyvin usein esim. jaloissa mustelmia, joiden ilmaantumista he eivät ole leikkeihinsä keskittyneenä edes huomanneet syntyneen. Olennaista fyysisten havaintojen osalta onkin vammojen sijaintipaikat.

Lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön viittaavia fyysisiä havaintoja voivat olla

- mustelmat reisissä(sisäpinnoilla), pakaroissa, olkavarsissa tai otsassa, ruhjeet ja haavaumat
- puremajäljet ja / tai merkkejä imemisestä
- spermajäljet
- repeytyneet vaatteet
- sukupuolitaudit
- ärsytystä, valkovuotoa, turvotusta tai haavaumia sukupuolielimissä, peräaukon ympärillä

- raskaus
- vammojen syntymisestä lapsi itse ja/tai vanhemmat antavat epämääräisiä tai vältteleviä selityksiä, jotka eivät sovi yhteen vammojen kanssa. (Tas-kinen 2003, 54-55.)

Omassa työssäni rikostutkijana törmäsin hyvinkin erilaisiin ilmitulotapoihin. Rikostutkijan kannalta selkeintä oli, jos lapsi pystyi itse kertomaan tapahtuneesta. Pienten lasten kanssa tähän lopputulokseen pääseminen edellyttää usein toistuvia tapaamiskertoja joiden kautta lapsi kokee olonsa turvalliseksi hänelle oudon aikuisen läsnä ollessa ja uskaltaa luottaa tälle tietoja hänelle tapahtuneista traumaattisista asioista. Kaiken ikäisille rikoksen uhriksi joutuneille asioiden läpikäyminen on raskasta ja traumaattista. Kun uhrina on ollut lapsi, koko perhe on kriisissä ja shokissa.

3.4 MUUT ILMITULON TAVAT

Usein läheiset sukulaiset ja tuttavat ovat herkkiä havaitsemaan lasten pahaa oloa. Kaikki ilmoitukset ja epäilyt on hyvä arvioida ja päiväkodissa on syytä tarkkailla lasta ja kerätä tietoa olosuhteista. Maltillinen liikkeellelähtö on tarpeen ja on esimerkiksi varottava ylitulkitemista lapsen oireista ja puheista. Avioerotilanteissa syytökset hyväksikäytöstä voivat perustua vilpittömään huoleen lapsen turvallisuudesta, mutta perättömiä ilmoituksia hyväksikäytöstä tehdään myös estämään huolto- ja tapaamis-oikeuksia. Mikäli ilmoittajalla on vahva epäily hyväksikäytöstä, häntä on syytä kehoittaa rikosilmoituksen tekoon. Kehotus tähän ei tarkoita, että olisi otettu kantaa asian todenperäisyyteen.

Lapsen joutuessa esim. sairaalaan tutkimuksiin muissa asioissa saattaa löydöksenä olla myös seksuaalinen hyväksikäyttö tai sen vahva epäily. Nämä tilanteet ovat vaativia hoitaa siten, että yhteistyö vanhempien kanssa säilyy. Vanhemmat saattavat kokea, että heitä on petkutettu hakemaan apua lapselleen mutta yllättäen he ovatkin itse joutuneet syytettyjen penkille.

Pedofiliarikosten tutkinnassa saattaa selvitä hyväksikäyttörengas, jossa uhreina on kymmeniä lapsia. Asia lähtee purkautumaan kun yksi lapsi rohkaistuu kertomaan ja asian tutkinta lähtee liikkeelle. On hyvä tietää, että pedofiilit usein

keräävät itselleen listoja mahdollisista kohteista, joten kaikki nämä lapset eivät välttämättä ole joutuneet hyväksi käytetyiksi. Hyväksikäyttäjä saattaa äärimmäisen harvoin ilmoittaa itse rikoksestaan. Hän on teostaan ahdistunut ja kertoo siitä läheiselleen tai suoraan poliisille. (Taskinen 2003, 53-55)

4 TOIMINTA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYSSÄ

4.1 PÄIVÄKODIN HENKILÖKUNNAN TOIMENPITEET

Epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä voi herätä päiväkodissa hyvinkin epä-määräisenä huolena. Kasvattajalle tulee tunne, ettei lapsella ole kaikki hyvin. Lapsen joutuminen seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi ei aina ole selkeästi tunnistettavissa tai näytettävissä toteen. Huoli kuitenkin aina perustuu johonkin, josta voi puhua. Ja huolen voi aina viedä eteenpäin ja näin on syytä toimiakin. Huolesta on hyvä keskustella päiväkodissa lapsen ryhmän aikuisten kesken ja saattaa huoli päiväkodin johtajan tietoon. Kiertävä erityislastentarhanopettaja ja sosiaalityöntekijä ovat seuraavia linkkejä huolen jakajina. Myös neuvolan henkilökunta auttaa huolen kanssa. Lapsesta on hyvä kirjata havaintoja muistiin, muistaen kuitenkin sen että kirjaamiset on esimerkiksi esitettävä huoltajille heidän niin halutessaan. Kirjauksissa on syytä olla rehellinen mutta hienotunteinen. Lasta tulisi pyrkiä jututtamaan mahdollisimman paljon, mutta luontevasti. Hänen kanssaan olisi hyvä käydä läpi tunnelmia, vaikeuksia, ystävyyssuhteita ja kotioloja huomioiden ystävällisyys ja hienotunteisuus.

Jos lapsi kertoo päiväkodissa seksuaalirikoksesta aikuiselle, tärkeää olisi yrittää saa-da keskustelutilanteessa selvyys seuraavista seikoista:

- mitä on tapahtunut,
- missä kerrottu asia on tapahtunut
- milloin se tapahtui
- kuka ahdisteli tai hyväksikäytti lasta
- oliko tilanteessa muita paikalla

- liittyikö tilanteeseen jonkinlaista uhkailua

Kasvattajan tulisi pystyä toimimaan tilanteessa äärimmäisen rauhallisesti ja antaa lapselle mahdollisuus kertoa asiasta vapaasti. Lapsen tulee saada kertoa sen verran kuinka paljon hän siinä hetkessä haluaa puhua. Häntä ei tule tilanteessa tentata tai pakottaa kertomaan yhtään enempää. Lapsen pelkoa ja häpeää sekä ahdistusta kasvattajan on hyvä pyrkiä helpottamaan sillä, että lapselle vakuutetaan, ettei tapah-tunut ole millään tapaa hänen syytään.

Aikuisen tulisi pystyä tekemään kuulemastaan mahdollisimman tarkka kirjaus niin pian kun mahdollista. Jos muistiinpanojen tekeminen aloitetaan välittömästi lapsen läsnä ollessa, on syytä kertoa hänelle että asia kirjoitetaan muistiin jotta tiedot vas-taanottaja muistaa ne varmasti oikein. Muista kirjatessa pitäytyä tosi-asioissa, älä luo mielikuvia asiasta. On syytä käyttää suoria lainauksia muistiinpanoissa niin paljon kuin mahdollista. Myös havainnot lapsen ei-sanallisesta viestinnästä on kirjoitettava ylös. Tapahtuma ja kuultu on välittömästi jaettava osaston henkilökunnan ja esimie-hen kesken.

Lapsen tukeminen kertomishetkellä on haastavaa kuuntelijan omien tunteiden he-räämisen takia. On syytä muista, että riittää kun tilanteessa yrittää tehdä parhaansa. Kuuntelijan tulisi välttää seuraavia asioita:

- mielipiteen ilmaisua
- lohduttamista liian varhain
- kannanottamista
- vähättelyä
- liiallista puhumista
- liiallisia lupauksia

Jos tilanne on akuutti , avun nopeus on tärkeää. Lasta ei tule rasittaa useilla aikuis-kontakteilla ja auttajatahoilla. Yhteyttä otetaan välittömästi lastensuojeluviranomaisiin ja tarvittaessa poliisiin. Lapsen vanhempiin ei tarvitse olla heti yhteydessä, mikäli hyväksikäytön epäilty on perheenjäsen. (Taskinen 2003, 50-54)

Päivähoidon kannalta erittäin hyvä tuki ja linkki on neuvola. Lääkäri ja terveydenhoitaja tapaavat työssään alle kouluikäisiä lapsia säännöllisesti. Lapsi käy neuvolassa 10-15 kertaa ennen kouluikää. Moni ammatillinen yhteistyö ja huolen jakaminen lapsesta auttavat prosessissa eteenpäin. Lapsen edun nimissä tehtävä yhteistyö on kasvattajan velvollisuus ja samalla etuoikeus.

Kannustaisin myös konsultoimaan rohkeasti lastensuojeluviranomaisia ja poliisia. Henkilökohtaisesti sain rikostutkijana joitakin puhelinsoittoja, jossa haluttiin jakaa huoli lapsesta tai nuoresta. Kysyttiin mielipidettä esitutkintakynnyksen käynnistämisen suhteen ja haluttiin saada ohjeita kuinka tilanteissa voisi parhaiten toimia lapsen edun mukaisesti. Urallani jouduin muutaman kerran tilanteisiin, joissa vanhempien riitaisassa erotilanteessa toinen osapuoli tuli tekemään rikosilmoitusta epäilystä seksuaalirikoksesta toisen huoltajan toimesta. Lapselle oli käytännössä laitettu ennakolta sovitut sanat suuhun ja esitutkinta käynnistettiin näihin tietoihin perustuen.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö herättää voimakkaita tunteita ja siksi työntekijä joutuu kohtaamaan vihan, raivon ja ahdistuksen itsessään sekä samalla avuttomuutta, surua ja epätoivoa. Työntekijällä saattaa nousta vastustamaton halu pelastaa lapsi tilanteesta nopeasti. Toisaalta hän voi myös kieltää koko asian ja olla näkemättä, mitä ympärillä tapahtuu. Työntekijä voi jopa saada ruumiillisia oireita itselleen, kuten pahoinvointia, särkyä ja univaikeuksia. (Laukkanen ym. 2006, 181.)

Kukaan ei työntekijänä voi välttää seksuaalisen hyväksikäytön koskettavuutta, mutta asiaa on hyvä pyrkiä lähestymään varovaisesti oman mielen tasolla. On syytä olla avoin ja rehellinen omille tunteilleen sekä kokemuksille sekä sallia samalla itselle suojautumisen ja omien rajojen tunnistamisen mahdollisuus. Olennaista on empatiakyky, syventyminen kuunteluun ja kunkin osallisen omien kokemusten ja oman näkökulman kunnioittaminen. (Laukkanen ym. 2006, 181 -182.)

4.2 LASTENSUOJELU- JA RIKOSILMOITUS

Hyväksikäyttötapauksia selvitetessä keskeisimmässä osassa on lastensuojelulaki (LSL). Tämä laki muuttui 1.1.2012 siten, että lastensuojeluviranomaisilla ja kaikilla ko. lain pykälän 25§:n 1 momentissa tarkoitetuilla henkilöillä, joilla on velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekoon, on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tullut tietoon seikkoja joiden perusteella on syytä epäillä lapseen kohdistunutta rikoslain (39/1889) 20 luvussa rangaistavaksi säädettyä seksuaalirikosta. Laki koskee sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen- ja nuorisotoimen, poliisitoimen, rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai uskonnollisen yhdyskunnan, turvapaikan hakijoiden vastaanottoa tai hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön, sekä koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa olevia henkilöitä.

Kyseessä on ehdottomasti velvoittava säännös, joka syrjäyttää muissa laissa olevat vaitiolo- ja salassapitosäännökset. Rikoslainsäädäntöä sovelletaan myös ilmoituksen tekemättä jättämistapauksissa.

4.3 LASTENSUOJELUVIRANOMAISTEN TOIMINTA

Sosiaalityöntekijät antavat konsultaatioapua päiväkodin henkilökunnalle hyväksikäyttöepäilyissä kun pohditaan huolen laatua ja määrää. Heidän kanssa voidaan sopia jatkotyöskentelystä tai seurannasta. Sosiaalityöntekijän avustamana voidaan kirjata lastensuojeluilmoitus. Mikäli ilmoitus tehdään puhelimitse, sosiaalityöntekijä kirjaa keskustelun sanataksellisesti ja tekee tarkentavia kysymyksiä ilmoittajalle. Myös esitetyt kysymykset kirjataan ja pyritään sulkemaan omien tulkintojen mahdollisuus pois. Sosiaalityöntekijä selvittää myös, onko muita viranomaisia jo mukana selvittelemässä asiaa.

Kun lastensuojelu vastaanottaa ilmoituksen, sen aiheellisuus tarkastetaan ja asiakkaaseen otetaan yhteyttä. Lapsi ja huoltaja puhutetaan. Asian vireilletulo johtaa alkuarvioinnin tekemiseen. Sen perusteella päätetään perheen kanssa

neuvotellen mahdollisista lastensuojelullisista toimenpiteistä. Myös moniammatillisen työryhmän käyttö on mahdollista. Ryhmään kuuluu perheen lisäksi heidän kanssaan työskenteleviä asiantuntijoita, joiden yhteistyön tarkoitus on tilanteen kartoitus/arviointi/suunnittelu/työnjako lapsen edun nimissä.

Ryhmä ratkaisee myös mahdollisen tutkintapyynnön teon poliisille ja konsultoi poliisia muutenkin asiaan liittyvissä kysymyksissä. He arvioivat lapsen olosuhteiden turvallisuutta ja tarvetta niiden muuttamiseen. Joskus lapsi tarvitsee myös edunvalvojan, jos esimerkiksi hyväksikäyttö epäily kohdistuu vanhempaan tai muuhun huoltajaan. Tilanne voi perheessä olla niin kriittinen, että heille järjestetään ryhmän aloitteesta kriisiapua.

Lastensuojelu osallistuu esitutkintaan luovuttaen tarvittaessa tietoja perheen elämäntavasta, verkostoista ja historiasta. Mikäli lapsen tilanne on akuutti eli hän on vaarassa, joudutaan turvautumaan huostaanottoon. Lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimuksen ajan lastensuojelu voi suositella lapsen ja hänen huoltajien tapaamisten rajoittamista tai niiden suorittamista valvotusti.

(Kädestä pitäen-turvaa lapselle, 2005)

Lastensuojeluilmoituksen voi tehdä suullisesti esim. puhelimella tai kirjallisesti. Ilmoituksesta tulee käydä ilmi :

- ilmoittajan yhteystiedot
- mihin tieto / huoli perustuu
- mitä on tapahtunut
- miten asia on tullut ilmoittajan tietoon
- miten hän on työskennellyt lapsen ja hänen perheen kanssa kyseissä asiassa
- ilmoituksen tekijän on hyvä olla saatavilla lisätietojen saamista varten
- lasten suojelutarpeen arvioinnista vastaa lastensuojelun sosiaalityöntekijä ja hän tekee tutkintapyynnön poliisille. hänen tehtävä on myös arvioida lapsen hyvinvoinnin turvaamismahdollisuuksista. lapsi on oltava turvassa ja hänen kriisiavun tarve on myös arvioitava.

- asian selvittäminen on moni ammatillista yhteistyötä jossa jokaisen on annettava panoksensa asian selvittämiseksi.

Päivähoitohenkilöstöllä voi olla hyvinkin suuri kynnys tehdä lastensuojeluilmoitusta. Pelätään sen vaikutusta perheen kanssa käytävään kanssakäymiseen, omien havaintojen ja huolen todenperäisyyttä, mahdollisia kostotoimia katkeroituneilta vanhemmilta. Lastensuojeluilmoitusta ei pääsääntöisesti voi tehdä huoltajilta salassa eli heillä on oikeus tietää kuka ilmoituksen on tehnyt. Ja jos ilmoittaja on velvollinen lain mukaan kyseiseen toimenpiteeseen, hän ei voi tehdä ilmoitusta ilmoittamatta nimeään. Ilmoitusvastuusta ei myöskään voi livetä yrittämällä delegoida asian tekemistä esim. esimiehelle varsinkaan jos tästä aiheutuisi viivästymistä ilmoituksen tekoon. Se joka on saanut tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta on itse velvollinen ilmoituksen tekoon. (Sosiaaliportti.fi, Lastensuojelun käsikirja, Stakes 2007))

Laki antaa mahdollisuuden poikkeustapauksissa suojata ilmoituskentekijän henkilöllisyyden. Peruste tähän voi olla esimerkiksi se, että henkilöllisyyden paljastaminen voisi olla ilmoituksen tekijän turvallisuuden kannalta vahingollista tai se voisi myös olla lapsen edun vastaista. Myös erittäin tärkeä yksityinen tai yleinen etu voi mennä ilmoittajan henkilöllisyyden paljastamisen edelle. Jos esimerkiksi ilmoituksen tekisi lapsen isovanhempi, syntyy mahdollisesti riski siitä että ilmoittajan henkilöllisyyden paljastuminen aiheuttaisi lapselle erittäin tärkeän ihmissuhteen katkeamisen. Näin ollen ilmoittajan henkilöllisyys voitaisiin lain suomin oikeuksin salata. Myös todennäköinen väkivallan uhka tai pelättävissä olevat vastatoimenpiteet ilmoittajaa kohtaan voivat olla salaamisen perusteena. Mikäli ilmoittajan paljastaminen voisi vaarantaa lastensuojelun tarkoituksen toteutumista ja näin ollen yleistä etua, salaaminen on perusteltua. Esimerkiksi jos tiedon antaminen voisi aiheuttaa lapsen maasta poisvienti yrityksen tai muutoin yrityksen estää lapsen suojelun tarpeen selvittämistä. (JulKL. 11 §, 2 mom 1 ja 7 kohta.)

Rikosilmoituksen tekeminen:

Rikosilmoituksen tekemisen perusteena tulee olla epäily, joka perustuu johonkin konkreettiseen. Pelkkä ylimalkainen epäily ei riitä ilmoituksen tekoperusteeksi. Tavallisimmin perusteena on lapsen kertomus tai muut yksilöidyt havainnot,

erittäin perusteellisesti pohditut lapsen oireet, joiden selitysvaihtoehtona tulee kuitenkin ottaa huomioon myös mahdolliset muut tekijät. (Hirvelä 2006, 328). Rikosilmoituksen voi tehdä kuka tahansa. Se voidaan tehdä joko suullisesti tai kirjallisesti. Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ilmoituksen tekee yleensä huoltaja tai sosiaaliviranomainen. Ilmoitusta tehtäessä ei tarvitse olla tiedossa rikoksesta epäillyn henkilöllisyys. Poliisilla on ilmoituksen kirjaamisvelvollisuus.

5 RIKOSPROSESSIN PÄÄVAIHEET

Rikosprosessiketjuun kuuluvat esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti ja rangaistuksen täytäntöönpano. Rikosprosessi seksuaalirikosepäilyssä alkaa tutkintapyyntönöstä, jonka jälkeen poliisi päättää aloitetaanko esitutkinta. Esitutkinnassa selvitetään onko joku syyllistynyt väitettyyn rikokseen ja pyritään selvittämään tapahtumien todellinen kulku. Syyttömyysolettamalla tarkoitetaan sitä, ettei ketään saa pitää syyllisenä ennen kun rikos on tuomioistuimessa näytetty toteen.. Rikoksia ovat vain laissa sellaisiksi määritetyt teot. (Hirvelä, 2006)

5.1 ESITUTKINNAN SUORITTAMISEN KESKEISIMMÄT TIEDOT

Kun seksuaalirikosepäily tulee poliisin tietoon, siitä kirjataan rikosilmoitus, mikäli on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen. Poliisi tekee myös lastensuojeluilmoituksen, jos asian ei tiedetä olevan jo sosiaaliviranomaisten tiedossa. Kun poliisi käynnistää esi-tutkinnan, vielä ei tiedetä onko rikosta tapahtunut mutta tässä tutkinnan vaiheessa sitä ei tarvitsekaan tietää. Riittää, kun syytä epäillä - kynnyks ylittyy. Epäilyn perustana on oltava jotain konkreettista, pelkästään yleisluotoiset mihinkään kiinnittymättömät epäilyt eivät riitä esitutkinnan aloittamiseen. Esitutkinnan vaativana tehtävänä on toimia valmisteluna, jossa huolehditaan hankitun näytön luotettavuudesta, riittävydestä ja hyödynnettävyydestä. (Hirvelä 2007,s.55)

Poliisi myös ohjaa lapsen päivystykseen yleisen psyykkisen tai fyysisen terveydentilan tarkastamiseksi ellei lasta ole vielä käytetty lääkärissä. Esitutkinnan aikana poliisi puhuttaa/kuulustelee asianomistajan ja rikoksesta epäillyn lisäksi ne henkilöt jotka asiasta jotain tietävät. Poliisi suorittaa mahdollisia teknisiä tut-

kimuksia ja käyttää tarvittaessa pakkokeinoja kuten kiinniottaminen, pidättäminen, kotietsintä. Lapsen kuulusteleminen on erittäin vaativa tehtävä ja poliisiorganisaatiossa osa tutkijoista saa tähän asiaan lisäkoulutusta. Yleinen käsitys on se, että lapsen on helpompi kertoa kokemuksistaan naispuoliselle poliisille. Oman kokemukseni tästä asiasta on samansuuntainen ja koen asian olevan myös niin, että naistutkijan on ehkä luontaisempaa kuulla pientä lasta. Vaatii kuitenkin suurta ammattitaitoa saada lapsi luottamaan ja avautumaan arkaluontoisessa asiassa. Kuulustelijan on jatkuvasti muistettava lapsen ikä ja kehitystaso. On myös vältettävä aiheuttamasta lapselle tarpeettomasti haittaa.

Toisinaan kuulustelijana huomasin, että esim. äidin läsnäolo kuulustelutilanteessa haittasi lasta ja asioista oli helpompi puhua esim. sosiaaliviranomaisen läsnä ollessa. Joillekin lapsille huoltajan läsnäolo tuo lisää turvallisuudentunnetta ja edesauttaa kuulustelun sujumista. Perusedellytys tietysti on, että huoltajan ei millään tavalla puutu kuulustelun kulkuun. Alle 15-vuotiaan huoltajalla / edunvalvojalla/ tai muulla laillisella edustajalla on kuitenkin lain suoma oikeus olla läsnä kuulustelutilanteessa. Luonnollisesti esim. huoltajan läsnäolo-oikeus ei ole poikkeukseton. Mikäli huoltajaa itseään epäiltäisiin rikoksesta, tutkijalla on oikeus kieltää läsnäolo. (Esitutkintalaki 33§)

Mikäli lasta kuulee joku muu kuin poliisi, sen on tapahduttava esitutkintaviranomaisen valvonnassa. Olen esim. itse toiminut kuulustelutodistajana sairaalassa tapahtuvassa asiantuntijakuulustelussa ja läsnäoloni tarkoitus on ollut varmistaa että kuulustelu tapahtuu rikoksen selvittämisen lähtökohdista. Tutkija myös tilaa lääkärinlausunnot lasta tutkineilta ja hoitaneilta lääkäreiltä. Tarvittaessa heiltä pyydetään asian selvittelyssä myös virka-apua. Esitutkinta kestää usein melko pitkään. Alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen tulee aina tallentaa videotallenteeseen, jotta kertomusta voidaan käyttää todisteena oikeudessa. Videota käytetään tilanteessa, jossa lasta ei voida haittaa aiheuttamatta kuulla oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti.

5.2 ASIAN SAATTAMINEN SYYTEHARKINTAAN

Kun esitutkinta on saatu loppuun, poliisi toimittaa kertyneen aineiston syyttäjälle syyteharkintaa varten. Syyttäjä ratkaisee, onko esitutkintamateriaalin perusteel-

la ” todennäköisiä syitä” rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi. Syyttäjä voi määrätä tässä vaiheessa vielä lisätutkimuksia. Mikäli näytön katsotaan olevan riittävä, syyttäjä kirjaa haastehakemuksen oikeudelle. Mikäli näyttö asiassa ei riittäisi, syyttäjä kirjaisi perustellun päätöksen syyttämättä jättämisestä. (Kädetä pitäen-turvaa lapselle, 2005)

6 TOIMINNALLISEN OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITTEET JA TO- TEUTUS

Työn käytännön toteutus ja siitä raportointi ovat olennainen osa toiminnallista opinnäytetyötä. Toiminnallisena opinnäytetyönä voi olla esimerkiksi tapahtuman järjestäminen tai ohjeistus sairaudesta potilaalle, josta syntyy tuotoksena tapahtuma, kansio, kirja tai kotisivut. Yksi toiminnallisen opinnäytetyön osa on selvityksen tekeminen, jonka lisäksi syntyy aina myös konkreettinen tuote. Selvityksestä tulisi ilmetä miten ja millä keinoin konkreettinen tuote on tehty. Valitessa toiminnallisen opinnäytetyön toteutustapaa, on tärkeää miettiä mikä tapa sopii valitulle kohderyhmälle parhaiten. (Viikka & Airaksinen 2003, 9, 51-53.)

Toiminnallisen opinnäytetyön kirjallisen selvityksen on tarkoitus kertoa lukijalle, mitä on tehty, miten prosessi on edennyt, mikä on prosessin tulos ja miten tekijä arvioi omaa oppimistaan. Kirjallisessa selvityksessä kerrotaan siis työprosessista ja konkreettisesti tuotoksessa pyritään tekstin kautta vaikuttamaan sen kohderyhmään. (Viikka & Airaksinen 2003, 65.)

Tämä opinnäytetyö on toteutettu toiminnallisena työnä. Olen halunnut tehdä toimi-taoppaan, jossa on perustietoa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä rikoksena, kuinka hyväksikäytön voi mahdollisesti tunnistaa ja kuinka uhri tulisi kohdata huomioiden kuitenkin päivähoitohenkilöstön toimenkuvan ja pohjakoulutuksen asiassa. Selkeät toimintaohjeet nousivat keskeiseksi osa-alueeksi oppaassa. Tavoitteena on ollut siis henkilökunnan tietotaidon lisääminen näiltä ja tehtävien toimenpiteiden osalta. Haluan työni kautta myös tarjota henkilökunnal-

la keskustelumahdollisuuden rauhallisessa ja turvallisessa ilmapiirissä, jossa on tilaa kysymyksille ja kokemuksille.

Opinnäytetyön aiheen pohdinta alkoi jo opintojen alussa ja halusin tässä työssä huomioida ja hyödyntää aikaisempaa osaamistani ja tuoda tähän mukaan yhteisöpedagogin näkökulmaa yhteisöllisyyden ja moni ammatillisuuden näkökulmasta. Aihe työlle löytyi tavallaan sattumalta kun kohtasin entisen asiakkaani poliisiuralta päiväkodin aidan luota. Päätöstä tämän työn tekemiseen en ole katumut. Koska aihealueesta on yleisti vähän koulutusta tarjolla, Hyvinkään päivähoidon Vehkojan päiväkodin johtajan Päivi Paasosen oli helppoa tarttua koulutustarjoukseeni kun asian kävin hänelle esittelemässä talvella 2011. Aikataulua työn tekemiselle ja kouluttamiselle kaavailtiin jo syksyille 2011. Katsoin, että pystyisin toteuttamaan työn siinä järjestyksessä, että ensin kouluttaisin henkilökuntaa toimintaoppaan avulla ja kirjoittaisin teoriakehyksen vasta tämän jälkeen.

Suunnitelmani ei kuitenkaan onnistunut tässä aikataulussa henkilökohtaisista työkiireistä ja muista elämänhaasteista johtuen. Työn tekeminen alkoi minulle melko tyyppillisellä tavalla eli käärin hihat ylös ja ryhdyin toimeen. Nopea aloitus hiipui kuitenkin pakon sanelemien rajoitteiden takia. Näin jälkikäteen ajateltuna olisi pitänyt pitää otetta työn tekemiseen yllä vaikka erittäin pienelläkin panostuksella läpi talven ja syksyn 2011. Aika ja panostaminen kohdistui opintojen muiden osa-alueiden läpäisemiseen. Joustavuudesta on annettava kiitosta päiväkodin johtajalle.

Myös päivähoiton johtaja Hilikka Toiviainen suhtautui työhöni heti alusta asti myönteisesti ja kävimme aiheesta keskustelua sähköpostin välityksellä. Kerroin rajaavani koulutuksen osaltani vain Vehkojan päiväkotiin. Mikäli tarvetta ja toiveita muita yksiköistä ilmenisi, katsottaisiin ne yksitellen erillistapauksina. Opinnäytetyöstäni jää kopio päiväkotiin ja sivistystoimen arkistoon.

Otin syksyllä 2011 heti yhteyttä myös Keski-Uudenmaan poliisilaitokselle, jossa suh-tauduttiin työhön myönteisesti ja luvattiin apua mahdollisten tilastojen ja oikeellisuuden tarkastamisessa. Ajatuksena minulla oli myös pyytää poliisilaitoksen sosiaalityöntekijää tarkastamaan työ sosiaalityön näkökulmasta.

Työni lähti siis käyntiin hyvin nopeasti opintojen alkuvaiheessa, koska jo seuraavalla kontaktijaksolla varmistin oppilaitoksen kannan työn tekemiselle. Sain hyväksynnän aiheelle ja kirjoitin suunnitelman työn tekemiselle. Ohjaajani muistutti, ettei työstä saa tulla poliisi- tai sosiaalialan opinnäytetyötä, vaan siinä tulisi korostaa yhteisöpedagogin näkökulmaa ja ydinosaamista. Työlläni autan päiväkodin henkilöstöä heidän kasvatustehtävässään. Kasvun ja kehityksen tukeminen on myös yhteisöpedagogin ydinosaamista. Pysin työssäni kunnioittamaan eettisiä arvoja ja tuomaan tietotaitoni esille ohjauksellisella työotteella, kuulijoiden ja lukijoiden ammatillista osaamista kunnioittaen. Pysin myös siihen, että rohkeus ja avoimuus viranomaisten kanssa tehtävän yhteistyön osalta lisääntyisivät. Moni ammatillinen yhteistyö seksuaalirikosepäilyissä on ensiarvoisen tärkeää, mutta kokemukseni mukaan hyvinkin vaativaa. Vaikka työni on työelämälähtöinen, olen varma että tietotaito hyödyntää jokaista myös henkilökohtaisella tasolla. Kuka tahansa meistä voi törmätä näihin rikoksiin myös henkilökohtaisessa elämässä ja tällöin on hyvä tietää miten ja miksi tulee toimia juuri tietyllä tavalla. Seksuaalirikollisuus on ilmiönä tätä päivää ja jokaisen on hyvä tunnistaa tämä pahuuden ilmiö, hyväksyä sen olemassaolo ja pysähtyä miettimään, mitä itse voin tehdä estääkseni kyseisen ilmiön leviämistä.

Kirjoitin työn teoriaosuuden alkuperäisten suunnitelmien vastaisesti ensin, oppaan runko minulla oli jo heti aluksi hahmotelmana mielessä. Teoriaosuuden kirjoittaminen tuotti toisinaan rajaamisvaikeuksia. Koska itsellä on aihealueesta kohtuullisen paljon pohjatietoa, jouduin läpi työn miettimään mikä on olennaista tietoa varhaiskasvattajalle, jolla todennäköisesti ei ole aiheesta kovinkaan laajaa pohjatietoa. Uskon kuitenkin, että olen onnistunut rajaamaan teoriaosuuden ja oppaan työelämään sopeutuvaksi työkaluksi. Eli tietoa on selkeästi saatavilla ja nopeasti. Jos hätä on suuri, on kohtuuton vaatimus alkaa selata satojen sivujen pituisia käsikirjoja. Myös tiedon omaksuminen oudosta aihealueesta on rajallinen. Siksi ydinasiat ja niiden selkeä kirjaustapa ovat onnistuneen toimintaoppaan perusedellytyksiä.

Tapaamisessa päiväkodinjohtajan kanssa sain Huoli puheeksi -toimintamallin nähtäväkseni. Kyseessä on Hyvinkään kaupungin varhaisen tuen yhteistyö- ja palvelumalli 0-6 – vuotiaiden parissa työskenteleville. Mallissa moni ammatillinen yhteistyö keskittyy varhaiskasvatuspalveluiden, neuvolan ja sosiaalipalve-

luiden tiiviiseen yhteistyöhön kun huoli lapsesta herää. Toimintamalli ja työssä annetut toimintaohjeet kulkevat hyvin rinnakkain. Kaupungin toimintamalli on kirjattu pieneksi vihkoseksi ja se jaetaan uusille asiakkaille ja siihen palataan huoltajien kanssa jos huoli lapsesta herää. Mielestäni on erittäin hyvä, että työntekijällä on tällaisessa tilanteessa itsellään materiaali, johon voi viitata ja konkreettisesti osoittaa huoltajalle, että hän toimii työtehtävässään heille annettujen yhteisten pelisääntöjen mukaan ja ottaa huolen puheeksi. Esitteen avulla huoltajillekin havainnollistetaan prosessin kulkua ja asioiden etenemistä lapsen edun nimissä. Uskon, että toimintamalli ja erityisesti sen konkreettinen esille ottaminen haastavassakin asiakaskohtaamisessa tuo työntekijälle turvaa. Tilanteeseen ei tarvitse mennä konkreettisesti tyhjin käsin.

Opinnäytetyön tekeminen prosessina on haastava, haastavampi kuin aluksi ajattelin. Tosin aikaisempien opintojeni opinnäytetyöt ovat syntyneet aikaan, jolloin en ollut vielä kahden lapsen äiti ja käynyt töissä. Ehkäpä mielikuva olikin juuri siksi hieman liian kevyt. Tiedonhankinnan taidot olivat selkeästi aluksi hakusessa, mutta kehittyivät matkalla. Ajankäytöllisiin haasteisiin en pystynyt työtä tehdessäni vaikuttamaan kuin hyvin rajallisesti. Myös täydellisyyteen pyrkivä työntekotapani sai siirtyä sivuun ja esiin oli otettava ajattelutapa joka hyväksyi sen tosiasian että hyvä on myös riittävää.

Jos aloittaisin työn tekemisen nyt alusta, tekisin montakin asiaa toisin. Opinnäyte-työopas olisi syytä hallita hyvin ennen kuin työtä edes aloittaa. Monta virhettä olisi jäänyt tekemättä jos olisin toiminut näin. Myöskin lähteiden merkitsemisessä on syytä olla huolellinen ja ne on kirjattava heti. Materiaalin hankkiminen on syytä aloittaa hyvissä ajoin ennen kirjoitustyön aloitusta. Itse jouduin jonottamaan kirjastosta halutuimpia kirjoja liian pitkään. Koska oma työaikatauluni koulumaailmassa on hyvin kiireinen, tulisi toivotut palaverit eri viranomaisten kanssa sopia hyvissä ajoin aikataulullisten ongelmien välttämiseksi.

Lähdekirjallisuutta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä löytyy kohtuullisen paljon. Kirjastossa asioidessani huomasin, että pääosa hakemistani teoksista oli lainassa ja niitä joutui jonottamaan. Hieman jäin ihmettelemään asiaa, mutta toisaalta olin asiasta tyytyväinen koska asia on herättänyt kiinnostusta ja tiedonhalua. Itselläni oli tallessa myös jonkin verran poliisin koulutusmateriaalia aiheesta, mutta tämän luottamuksellisen materiaalin käyttömahdollisuus oli hy-

vin rajallista. Se toimi lähinnä itselle muistuttavana aineistona, jotta osasin huomioida olennaisia asioita teoriaosuuteen. Nettilähteisiin suhtaudun varauksella ja siksi en ole niihin tässä työssä tukeutunut juuri ollenkaan.

Helmikuun hiihtolomalla mietin tulevaa koulutustilaisuutta päiväkodilla. Saimme järjestettyä tunnin keskustelu- ja koulutustilaisuuden henkilökunnalle maaliskuun 2012 alkuun. Tässä ajassa tulisi saada aihetta käsiteltyä riittävän laajasti. Aihe on erittäin raskas ja tunteita herättävä, keskustelulle tulee olla riittävästi aikaa. Tulee olemaan haastavaa rajata tieto ydinasioihin. Annettujen toimintaohjeiden tulee olla selkeitä ja ymmärrettäviä, niiden oikeellisuus tarkistettua. Seksuaaliset hyväksikäyttöpaukset ovat onneksi kuitenkin melko harvinaisia ja en halua herättää työlläni ylireagointia epäilytilanteissa vaan antaa varmuutta toimeen tarttumiseen. Päiväkodin henkilökunnan rooli hyväksikäyttöepäilyissä painottuu asian tunnistamiseen ja niistä eteenpäin ilmoittamiseen. Yleinen käytäntö on se, että asioita pyritään hyvinkin pitkälle selvittämään oman työyksikön henkilöstön voimin. Viranomaisyhteistyö astuu kuvioihin kun huolen määrä lapsesta kasvaa. Olennainen tehtävä tällä yhteistyöllä on omien tulkintojen ja havaintojen jakamisella sekä olennaisesti sillä, että huoli lapsesta jaetaan jonkun muun kanssa.

Ensimmäisen keskustelu- ja koulutustilaisuus aiheesta pidettiin päiväkodilla 5.3.2012. Paikalla oli puolet talon henkilökunnasta. Tilaisuus herätti voimakkaita tunteita kuulijoissa ja aikataulu osoittautui hyvinkin tiukaksi. Keskustelulle ei jäänyt kovinkaan paljoa aikaa. Kysymyksiä esitettiin ja niihin ehdin vastata. Keräsin palautteen osallistujilta ja se oli erittäin positiivista. He pitivät koulutusta antoisana ja tarpeellisena, toivottiin lisää koulutusta samasta aiheesta. Koulutuksessa toivottiin kirjallista ja nettilinkkejä omatoimiseen tiedonhankintaan ja lupasin sellaisen toimittaa seuraavaan koulutustilaisuuteen.

7 POHDINTA

Opinnäytetyöni on mielestäni hyvin ajankohtainen ja työelämän tarpeita varten tehty. Omissa opinnoissani poliisikoulutusta lukuun ottamatta en ole koskaan saanut minkäänlaista koulutusta kyseisistä asioista. Käsitykseni mukaan päivähoitohenkilöstöä ei ainakaan Hyvinkäällä ole koskaan koulutettu aiheesta ja siksi koen työni erittäin tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Kun tieto tämän työn tekemisestä tuli julki, sain muutamia yhteydenottoja koskien mahdollisia koulutusilaisuuksia. Tällä hetkellä resurssit eivät niihin riitä, mutta ajatusta ei kuitenkaan kannata haudata.

Henkilökunta saa koulutuksesta hyötyä myös henkilökohtaiselta kannalta, sillä meistä kuka tahansa voi joutua elämänsä jossain vaiheessa kyseisen rikoksen kanssa tekemisiin. Tämän syksyn aikana olen itse törmännyt kahteen tapaukseen, joissa on ollut syytä epäillä seksuaalista hyväksikäyttöä ja on ollut henkilökohtaisesti mahdollisuus ohjeistaa näitä ihmisiä. Uutisointia seuratessa huomaa, että lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset ovat yleistyneet tai niistä ainakin kirjoitetaan julkisuudessa enemmän. Työtä tehdessä tosin huomioi aiheesta kirjoitetut artikkelit vielä herkemmin. Valitettavan usein saa lukea siitä tosiasiaista, että hyväksikäyttö on saattanut jatkua vuosia ennen ilmituloa. Koen työni merkitykselliseksi, koska tietotaidon lisäämisellä aihealueesta voidaan mahdollisesti pelastaa lapsi jo aikaisemmassa vaiheessa hyväksikäytöltä.

Totuus kuitenkin on että moni tapauksista jää ikuisiksi ajoiksi pimentoon. Tai uhrilla on vasta aikuisena kyky ja voimia kertoa asiasta. Vaikka tekijä jäisi kiinni, hän äärimmäisen harvoin myöntää tekoaan vaikka näyttö rikoksen osalta olisikin selvä. Voi myös tosin tapahtua niin että tekijä myöntää teon, mutta kiistää tehneensä mitään pahaa. Tekijä voi esimerkiksi kertoa tehneensä lapsella vain hyvää ja kaikkea sitä mitä lapsi on itse halunnut.

Räikeimmässä tapauksessa muistan tekijän väittäneen minulle kuulustelutilanteessa olevansa itse uhri, koska hänet vieteltiin ja suostuteltiin tekoon. Tutkijana jouduin tilanteessa harkitsemaan sanojani muutama kerta ennen kuin jatkoin kuulustelua eteenpäin. Toisinaan hyväksikäyttäjillä on taustalla omassa

lapsuudessa tapahtunutta hyväksikäyttöä. Eli käsitys normaalista seksuaalisuudesta on jäänyt kokonaan syntymättä.

Seksuaaliepäilyjen selvittely on erittäin haastava tehtävä, on kyseessä päiväkodissa syntynyt epäily tai poliisin suorittama esitutkinta. Syntyneeseen epäilyyn voi olla päiväkodissa todella vaikea puuttua. Siksi asia usein jääkin seurantalinjalle ja se onkin hyvä vaihtoehto kun tilanne ei ole akuutti ja vaadi välittömiä toimenpiteitä. Päivähoidossa huoli on kuitenkin syytä aina jakaa jonkun kanssa. Aiheesta puhuminen helpottaa myös työntekijän omaa tuskaa ja epävarmuutta. Puuttumista asiaa helpottaa luonnollisesti se, jos lapsella on selviä fyysisiä vammoja tai jälkiä epäilystä hyväksikäytöstä. Toisinaan äärimmäisen voimakkaat psyykkiset oireet aiheuttavat välittömän reagoinnin epäilyssä asiassa.

Lehdissä on kirjoitettu jonkin verran pedofiliasta tuomittujen pakkolääkityksestä. Tämä edellyttäisi lainsäädännöllisen muutoksen Suomessa. Oikeusministeriön työryhmä on vuonna 2011 luovuttanut oikeusministerille mietinnön, jossa törkeistä seksuaalirikoksista tuomituille esitettäisiin vapaaehtoista lääkettä. Seksuaalista halua ja kykyä heikentävä hoito alkaisi jo vankilassa. Lääkitystä jatkettaisiin vapauden koittaessa. Lääkehoitoon kytkettäisiin myös muunlaista hoitoa ja kuntoutusta.

On hyvä huomioida, että Suomessa tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen seksuaalirikoksista vuosittain 90-115 ihmistä. Oikeusministeriön työryhmä arvioi, että hoitoa tästä ryhmästä saisi 5-10 vankia tai valvottavaa. Tanskassa seksuaalirikollisia on hoidettu jo vuosikymmeniä lääkkeillä. Työryhmän mukaan kansainväliset kokemukset osoittavat, että seksuaalirikosten uusimista voidaan ehkäistä kyvyt ja halut vievällä lääkityksellä. Yhdeksän vuoden seurantajakson aikana 4-5 prosenttia seksuaalirikoksista tuomioista sai uuden tuomion samantyyppisistä rikoksista.

Tämän työn tekeminen herätti minut myös äitinä siihen, että omien tyttärien suojeleminen seksuaalirikoksia vastaan täytyy aloittaa kun lasten reviiri omasta pihapiiristä alkaa laajentua itsenäisesti kuljettuihin koulumatkoihin ja kavereille kulkemisiin. Tässä vaiheessa vielä lapseni ovat olleet siellä missä minäkin tai jonkun luotettavan aikuisen seurassa.

Entisenä varhaiskasvattajana olen seurannut omien lasten päivähoitouran myötä päiväkodin henkilökuntaa ja heitä kohtaan lisääntyneitä vaatimuksia. 90-luvun lopulla alkoi lisääntyä kaikenlainen raportointi ja palavereissa istuminen. Itse tuskastuin siihen, että lasten kanssa alkoi olla enenemässä määrin vähemmän ja vähemmän aikaa olla. Uskon vakaasti myös siihen, että lapset tänä päivänä ovat myös enemmän moniongelmaisia. Päiväkodissa tarvitaan siis jatkuvasti osaamisen kehittämistä ja venymistä. Toivon, että tämä työ tuo lisää osaamista ja varmuutta. Haluan myös tällä työllä osittaa arvostukseni päivähoiton parissa työtä tekeville ihmisille. Mikä on arvokkaampaa työtä kuin kasvat-
taa, ohjata ja tukea pieniä ihmisiä heidän ensimmäisinä elinvuosinaan.

LÄHTEET

Halila, Kivitiie-Kallio, Mertsola, Niemi & Söderholm 2004. Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki. Kustannus Oy Duodecim.

Hirvelä 2007. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Juva. WSOY-pro.

Hirvelä 2006. Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Vantaa. WSOYpro.

Humppi & Ellonen 2010. Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40/2010. Tampere. Juvenes Print Oy
Julkisuuslaki

Molander 2000. Lapsen suojeleminen pedofilialta. Keuruu. Otavan Kirjapaino Oy.

Pelastakaa Lapset ry 2007. Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro 8. Forssan kirjapaino.

Saarni 2003, Kädestä pitäen- turvaa lapselle. Käsikirja kaltoin kohdellun lapsen kanssa työskenteleville. Saatavissa:

www.tampere.fi/sosiaalipalvelut/materiaalipankki

Sajama 2008. Kipeän salaisuuden rohkea kuuntelija. Tehy 2008 (11): 30-34.

Sanderson 2002. Seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen hoito. Kuopio. UNIPress Oy Ab.

Sosiaaliportti.fi, Lastensuojelun käsikirja, Stakes 2007

Taskinen 2003. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Saarijärvi. Gummerus Kirjapaino Oy.

Vilkkä & Airaksinen 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä. Kustannusosakeyhtiö Tammi

Väestöliitto 2008. NUSKA-nuorten seksuaalinen kaltoinkohtelu. Saatavissa :
<http://www.vaestoliitto.fi/?x11011=25827>

www.hyvinkaa.fi. Varhaisen tuen yhteistyö- ja palvelumalli 0-6 v